

Ιωάννη Ζηζιούλα, Μητροπολίτη Περγάμου, *Η κτίση ως ευχαριστία*.
Θεολογική προσέγγιση στο πρόβλημα της οικολογίας, εκδ. Πρφύρα, Αθήνα 2019

Παρουσίαση της νέας έκδοσης στον Αρμό, Σάββατο 16.11.2019

Σταύρου Γιαγκάζογλου

Το 1967 ο Ιωάννης Ζηζιούλας, σε μία περίοδο που δεν είχε ξεσπάσει ακόμη το οικολογικό πρόβλημα, δημοσίευσε ένα δοκίμιο με τίτλο «Η ευχαριστιακή θεώρηση του κόσμου και ο σύγχρονος άνθρωπος». Στο ανέλπιστα προφητικό αυτό κείμενο καλύπτονται σχεδόν όλες οι βασικές πτυχές της ορθόδοξης θεώρησης του οικολογικού προβλήματος. Μαζί με τις διαλέξεις που έδωσε το 1989 στο Λονδίνο με θέμα «Preserving God's Creation – Three Lectures on Theology and Ecology» ο Μητροπολίτης Περγάμου ερμηνεύει το περί δημιουργίας του κόσμου δόγμα της Εκκλησίας και αναδεικνύει τη ζωτική σημασία του για την αντιμετώπιση του σύγχρονου οικολογικού προβλήματος.

Το ήθος και η εμπειρία της Ευχαριστίας ως ενσωμάτωσης των πολλών στον Ένα Χριστό δεν αφορά απλώς τον άνθρωπο αλλά τέμνει καίρια τη σχέση του ανθρώπου με τον κόσμο και το φυσικό του περιβάλλον. Το λειτουργικό ήθος της ορθόδοξης Παράδοσης συγκεφαλαιώνει μian ιδιάζουσα θεώρηση του κόσμου και της δημιουργίας του Θεού, ως τελικού νοήματος και λόγου υπάρξεώς της. Η ορθόδοξη Λειτουργία συνιστά μία κατ' εξοχήν ευχαριστιακή πράξη αναφοράς του κόσμου και της ζωής από τον άνθρωπο στον Θεό. Είναι μια πρόσληψη του υλικού κόσμου από τον άνθρωπο, που δεν τον χρησιμοποιεί για την ικανοποίηση της ατομικής του αυτοτέλειας και επιβίωσης αλλά τον αναφέρει στον Δημιουργό του. Η έμπρακτη αυτή σχέση του ανθρώπου με τον Θεό, αναδεικνύει την προσωπική χρήση της δημιουργίας, το νόημα και το τέλος της υλικής πραγματικότητας. Ο άνθρωπος μεταφέρει στην ευχαριστιακή πράξη τον ίδιο τον εαυτό του, την έμπρακτη σχέση του με το φυσικό περιβάλλον, τις σχέσεις του με τους άλλους. Τα τίμια δώρα, ο άρτος και ο οίνος, ως τα υλικά στοιχεία που συνοψίζουν τη ζωή, καθαγιάζονται και μεταβάλλονται σε σώμα και αίμα Χριστού. Σε αυτό το υλικό σώμα της ανθρώπινης φύσης του Χριστού ενσωματώνονται και τα υπόλοιπα υλικά δώρα του κόσμου που προσκομίζουν οι πιστοί στην Εκκλησία. Τα πάντα στην Ευχαριστία περνούν μέσω της

ύλης του κόσμου, ο οποίος συνιστά τον τόπο αλλά και τον τρόπο συνάντησης Θεού και ανθρώπου. Η ίδια η Ευχαριστία προσφέρεται «υπέρ της του κόσμου ζωής». Είναι μια *κοσμική λειτουργία*. Την ξεκάθαρη αυτή αποδοχή και χρήση της υλικής δημιουργίας στην Ευχαριστία δεν μπορεί να αποψιλώσει καμία ευσεβιστική ψυχολογική ενδοστρέφεια ή μανιχαϊστική εχθρότητα προς την υλική σύσταση του κόσμου και της ζωής.

Η υλική δημιουργία εισέρχεται στην Ευχαριστία όχι απλώς για να επευλογηθεί στη φθειρόμενη κατάστασή της αλλά για να καθαγιασθεί και να αναφερθεί στον Θεό ως πηγή της όντως ζωής. Η ευχαριστιακή πράξη της αναφοράς του κόσμου στον Θεό, αποκαλύπτει την προσωπική σχέση του ανθρώπου με την κτίση. Μόνον ο άνθρωπος, ως εικόνα του Θεού, αποτελεί το κυρίαρχο και ελεύθερο πρόσωπο πάνω στην αυτονομημένη φύση. Ως πρόσωπο, αλλά και μικρόκοσμος, που συγκεφαλαιώνει στην ύπαρξή του την ολότητα της κτίσεως, ο άνθρωπος μπορεί να απελευθερώσει την ύλη από τους περιορισμούς της, από φορέα θανάτου και φθοράς να την αθανατίσει μέσα από τη σχέση και κοινωνία με τον Θεό.

Καθώς επισημαίνει ο Μητροπολίτης Περγάμου Ιωάννης, «όλα αυτά είναι μια πίστη και μια πράξη, που δεν είναι δυνατόν να επιβληθεί σε κανένα... όλα αυτά συνιστούν όχι απλώς έναν τύπο, αλλά ένα ήθος, το οποίο πάρα πολύ χρειάζεται ο σημερινός κόσμος. Γιατί ο κόσμος σήμερα δεν χρειάζεται ηθική, αλλά ήθος. Όχι ένα προγραμματισμό, αλλά μια στάση και μια νοοτροπία. Όχι μια νομοθεσία, αλλά ένα πολιτισμό».

Εισαγωγικές παρατηρήσεις:

1. Η γλώσσα και η προβληματική του βιβλίου αποβλέπει σε ένα ευρύτερο κοινό, το οποίο στοχάζεται θεολογικά και φιλοσοφικά, συμβάλλοντας σε μια εναλλακτική πρόταση έναντι του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού, του παγκοσμίου τεχνολογικού πολιτισμού, αλλά και έναντι ενός νέου παγανισμού, που και αυτός επιχειρεί να δώσει λύση στα αδιέξοδα της οικολογικής κρίσης.

2. Η «περιουσία» της Ορθοδοξίας και το ήθος της είναι θησαυρισμένο στη λειτουργική ζωή και στην πατερική θεολογία της. Η σύγχρονη ορθόδοξη θεολογία οφείλει να ερμηνεύσει αυτή την περιουσία, ενωτιζόμενη την αγωνία και τους προβληματισμούς του σύγχρονου ανθρώπου.

3. Είναι πολυτέλεια η ενασχόληση με το οικολογικό πρόβλημα; Το πρόβλημα της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος δεν είναι άσχετο με τη σημασία της ελευθερίας και της ευθύνης του ανθρώπου. «Ο Θεός θα απαιτήσει λόγον από τους ανθρώπους για την τύχη του υλικού κόσμου, τον οποίο τους έχει παραδώσει «εργάζεσθαι και φυλάσσειν» (Γεν. 2,15).

4. Η Ορθόδοξη παράδοση είναι βαθύτατα λειτουργική, ολόκληρος ο κόσμος είναι μία «κοσμική λειτουργία». Η δε Ορθόδοξη θεολογία είναι δοξολογική και λειτουργική έκφραση, είναι «ευχαριστιακή θεολογία».

5. Τι σημαίνει αυτό για τον σύγχρονο άνθρωπο, για τον σύγχρονο δυτικό πολιτισμό της εκκοσμίκευσης, ο οποίος αποχριστιανίζεται ραγδαία από τη χριστιανική παράδοση.

6. Χρειάζεται προσπάθεια να παρουσιαστεί η ιδιάζουσα θεώρηση του κόσμου και της δημιουργίας, την οποία εμπεριέχει η Ορθόδοξη λειτουργική ζωή. Να μεταφερθεί το νόημά της **ερμηνευτικά** και **υπαρξιακά** στη σύγχρονη ζωή, διότι περιέχει μία ερμηνεία της ιστορίας κα των προβλημάτων της.

Βασικοί άξονες του βιβλίου:

1. Αντίθετα με τη Δύση, η Ευχαριστία δεν είναι πράγμα και αντικείμενο, μέσο εκδήλωσης της ευσέβειας ή εξυπηρέτησης της σωτηρίας μας (σακραμενταλισμός). Η Ευχαριστία είναι πράξη και λειτουργία της σύναξης, δηλαδή ολόκληρης της εκκλησιαστικής κοινότητας. Είναι κάτι που γίνεται ως πράξη της *όλης* Εκκλησίας (καθολικότητα). Μέσα σε αυτήν θεωρείται, ανακεφαλαιώνεται και βιώνεται το όλο μυστήριο του Χριστού, δηλαδή το μυστήριο της σωτηρίας του κόσμου.

2. *Η Ευχαριστία είναι η αναφορά του κόσμου στον Θεό.* Η λειτουργία ως η πλέον θετική και στην πράξη αποδοχή του κόσμου και της δημιουργίας, της ύλης, των αναγκών, της βιοτικής μας ζωής. «Κατά τη λειτουργία συντελείται μια πορεία, μια παρέλαση του όλου κόσμου προς την αγία Τράπεζα. Ενός κόσμου, όπως είναι, και όπως θα είναι πάλι ύστερα από λίγο, όταν η εσχατολογική αναλαμπή, η πρόγευση που παρέχει η Ευχαριστία, κλείσει, και οι πιστοί κληθούν και πάλι 'να προέλθουν εν ειρήνη' προς τον κόσμο». Ωστόσο, επ' ουδενί δεν παραβλέπεται το τραγικό γεγονός

της αμαρτίας. «Ο κόσμος που εισρέει στο λειτουργικό χώρο είναι αυτός ο φθαρτός κόσμος, και στην αποδοχή του μέσα στο ναό συντελείται μια κατάφασή του. Αλλά τα πράγματα δεν σταματούν εδώ, διότι ο κόσμος αυτός εισρέει εκεί, ακριβώς για να μην μείνει όπως είναι... αλλά για να γίνει εκείνο που όντως είναι, και που το παραμορφώνει η αμαρτία». Δια της Ευχαριστίας φανερώνεται το μυστήριο του Χριστού: ο παλαιός Αδάμ ανακαινίζεται, χωρίς να καταστρέφεται, ο άνθρωπος θεώνεται, χωρίς να παύει να είναι άνθρωπος. Η θεώρηση αυτή δεν αφήνει περιθώρια διχοτόμησης του ανθρώπου σε φυσικό και υπερφυσικό, σε βέβηλο και ιερό. Στη λειτουργική θεώρηση δεν υπάρχει φυσικό και υπερφυσικό, αλλά φύση και δημιουργία ως ενιαία πραγματικότητα που προέρχεται από τον Θεό και «αναφέρεται» στον Θεό. Υπάρχει πλήρης συνάντηση και ένωση με τον Θεό, καθώς επίσης αίρεται οποιαδήποτε διχοτόμηση μεταξύ χρόνου-ιστορίας και αιωνιότητας. Η Ευχαριστία είναι μία εμπειρία, μία πρόγευση των εσχάτων και της αιωνιότητας εδώ και τώρα.

3. Η Ευχαριστία και η ακεραιότητα του ανθρώπου. Στην Ευχαριστία μετέχει ο όλος άνθρωπος ως σώμα και ψυχή, με όλες τις βιοτικές του ανάγκες και μάλιστα ούτε εξαυλωμένος ούτε και μοναξιασμένος αλλά εν κοινωνία και εν σχέσει με τους άλλους, «ουχί σώματα πολλά, αλλά σώμα εν». Στην Ευχαριστία ο άνθρωπος αποκαθίσταται ως πρόσωπο, πέρα από οποιαδήποτε ατομοκρατική και κολεκτιβιστική προσέγγιση. Η Ευχαριστία εγκαινιάζει μια νέα ανθρωπολογία, την εν Χριστώ καινή κτίση: ο άνθρωπος κοινωνεί και ενώνεται με τον Χριστό και γίνεται εκείνο που όντως είναι: πλήρης άνθρωπος, ολόκληρος, σώος.

4. Η Ευχαριστία προσφέρει την επανεύρεση του ορθού νοήματος της Ηθικής. Στην Ευχαριστία η ηθικότητα δεν πηγάζει από μια δικανική σχέση με τον Θεό αλλά από τη μεταμόρφωση και ανακαίνιση της κτίσης και του ανθρώπου εν Χριστώ. Κάθε ηθική επιταγή γίνεται κατανοητή μόνον ως συνέπεια αυτής της μυστηριακής μεταμόρφωσης, ως προέκταση της λειτουργικής μεταμόρφωσης. Η Εκκλησία δια της Ευχαριστίας δεν προσφέρει στον κόσμο ένα σύστημα κανόνων αλλά μια αγιασμένη κοινωνία, την κοινωνία των αγίων, ως μία ζύμη που θα ζυμώσει τη δημιουργία με την αγιαστική της παρουσία, καλώντας τους σε μια κοινωνία με τον Θεό, που οδηγεί στην ανακαίνιση του κόσμου. Εδώ εφαρμόζεται πλήρως η θεολογική σημασία του

προσώπου. Ο χριστιανισμός δεν είναι λόγος, ηθικολογία, ηθικοκρατία, αλλά πρόσωπο ως ζωντανή παρουσία που ενσαρκώνεται κατεξοχήν στην Ευχαριστία που είναι σύναξη και κοινωνία.

5. *Η Ευχαριστία είναι πρόγευση των εσχάτων.* Η Ευχαριστία είναι η δραματικότερη μαρτυρία της συνάντησης του του εσχάτου με την ιστορία, του τέλειου με το σχετικό. Ως εκ τούτου, δεν αποτελεί μια εξέλιξη της ιστορίας ως σταδιακής ηθικοποίησής της, αλλά συνιστά μια διαρκή υπαρξιακή μάχη «που κερδίζεται για να χαθεί και πάλι, μέχρις ότου κερδηθεί οριστικά 'εν τη εσχάτη ημέρα'». Πρόκειται για το βίωμα του Σταυρού ως νίκη «κενωτική», ως ασκητικό κατόρθωμα, ως πρόγευση της Ανάστασης και της εσχατολογικής πραγματικότητας ως συνεχής πάλη για τη μεταμόρφωση του κόσμου.

Συνέπειες για τη σύγχρονη θεολογία:

Είναι καιρός να αναθεωρήσουμε τη θεολογική μας παράδοση που τοποθέτησε τον άνθρωπο σε δυαλιστικά και ηθικά σχήματα, διασπώντας την ακεραιότητά του. Αντί να προχωρήσει σε μια τέτοια αναθεώρηση και δυναμική επανερμηνεία της θεολογικής μας παράδοσης, αυτό που ο π. Γεώργιος Φλωρόφσκυ ονόμαζε «νεοπατερική σύνθεση», η σημερινή θεολογία εν πολλοίς συνεχίζει να απολογείται και να υπερασπίζεται τα αποτυχημένα αυτά σχήματα και τη διχοτόμηση του ανθρώπου σε πνεύμα και σε ύλη και ανυποψίαστη να συνεχίζει την πορεία εκκοσμίκευσης της, αδυνατώντας να σταματήσει και την απομάκρυνση του κόσμου από τον Θεό.

Οι βασικοί άξονες και οι κεντρικές θέσεις του βιβλίου:

1. Στις τρεις διαλέξεις του Λονδίνου το 1989 και σε ένα απαιτητικό κοινό ο Μητροπολίτης Περγάμου αναλύει και εξειδικεύει το οικολογικό πρόβλημα και την ευθύνη της θεολογίας. Απερίφραστα θα ονομάσει «κακό» και «αμαρτία» τη στάση του ανθρώπου που προκαλεί ερήμωση και αφανισμό στο φυσικό περιβάλλον. Αναφέρεται και δικαιολογεί την κατηγορία ότι οι ρίζες του οικολογικού σχετίζονται με τη θεολογία και την Εκκλησία (Lynn White, *The Historical Roots of Our Ecologic Crisis*, Medieval View of Man and Nature, *Science* 10 Mar 1967: Vol. 155, Issue 3767, pp. 1203-1207).

2. Ασκει κριτική στον Σχολαστικισμό του Μεσαίωνα για τη μονοσήμαντη ανθρωπολογία που επεξεργάστηκε (ο άνθρωπος ως λόγος και νους), καθώς και για την κοσμολογική αποψίλωση της Ευχαριστίας η οποία έγινε ένα αντικειμενικό μέσο χάριτος για την πνευματική τροφή της ψυχής του ανθρώπου. Παραπέμπει στο Gogito του Καρτέσιου ως μετάβαση στη νεωτερικότητα και στην ανάπτυξη των επιστημών με σκοπό την κατάκτηση της φύσης: Extrait du Discours de la Méthode

La citation de Descartes sur la technique : "Car [ces connaissances] m'ont fait voir qu'il est possible de **parvenir à des connaissances qui soient fort utiles à la vie, et qu'au lieu de cette philosophie spéculative, qu'on enseigne dans les écoles, on peut en trouver une pratique**, par laquelle connaissant la force et les actions du feu, de l'eau, de l'air, des astres, des cieux et de tous les autres corps qui nous environnent, aussi distinctement que nous connaissons les divers métiers de nos artisans, nous les pourrions employer en même façon à tous les usages auxquels ils sont propres et **ainsi nous rendre comme maîtres et possesseurs de la nature**. Ce qui n'est pas seulement à désirer pour l'invention d'une infinité d'artifices, qui feraient qu'on jouirait, sans aucune peine, des fruits de la terre et de toutes les commodités qui s'y trouvent, mais principalement aussi pour la conservation de la santé, laquelle est sans doute le premier bien et le fondement de tous les autres biens de cette vie."

3. Αναφέρεται κριτικά στην ηθική και στον ορθολογισμό, στη λογική προδιαγραφή της συμπεριφοράς του ανθρώπου, ως βάση για την αντιμετώπιση του οικολογικού προβλήματος, ύστερα και από την κατάρρευση της αισιοδοξίας του Διαφωτισμού και της μεταμοντέρνας κατάστασης που σήμανε την κατάρρευση των μεγάλων αφηγήσεων. «Η ανθρωπότητα δεν συμπεριφέρεται πάντα λογικά, και δεν μπορεί κανείς να την κάνει ούτε με τη βία ούτε με την πειθώ, να φερθεί έτσι». Η νεωτερικότητα κατέστρεψε την «κοσμο-θεωρία», την κατανόηση του κόσμου ως μυστηρίου, ως ιερής πραγματικότητας, αλλά και ως κοσμικής λειτουργίας, όπως την περιγράφει ο άγιος Μάξιμος Ομολογητής.

4. Αναπτύσσει σε όλο το δοκίμιο και κυρίως στο τελευταίο μέρος του την έννοια της «ιερωσύνης» του ανθρώπου σε σχέση με το φυσικό περιβάλλον, ο οποίος μπορεί να την ανακεφαλαιώσει και να την ανυψώσει στη ζωή του Θεού.

5. Διατρέχει τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, όταν το βιβλικό προφητικό και εσχατολογικό πνεύμα που ριζώνει στην εκ του μη όντος δημιουργία και στην αποκαλυπτική δράση του Θεού στην ιστορία συναντά τον Ελληνισμό (δυναμιστικός Γνωστικισμός, Πλατωνισμός). Στο τρίτο κείμενο ο Μητροπολίτης Περγάμου με

εξαιρετική διαύγεια και συντομία εξετάζει τις περί δημιουργίας αντιλήψεις της Ύστερης Αρχαιότητας και αναλύει τη θεολογική, φιλοσοφική και υπαρξιακή σημασία της εκ του μηδενός δημιουργίας που κομίζει ο Χριστιανισμός στον γόνιμο διάλογο και στην αντιπαράθεσή του με τον Ελληνισμό. Η υπαρξιακή βάση και το περιεχόμενο της βιβλικής και πατερικής θεολογίας για την εκ του μηδενός δημιουργία του κόσμου είναι η ελευθερία και η ευθύνη του ανθρώπου ως συνδεδετικού κρίκου μεταξύ της δημιουργίας και του Θεού («Ο άνθρωπος είναι η δόξα του Θεού» κατά τον Ειρηναίο Λυώνος).

6. Από τη γόνιμη αυτή συνάντηση οι Έλληνες Πατέρες της Εκκλησίας θα συνθέσουν αυτό που αποκαλεί «κοσμολογική προφητεία» και «ευχαριστιακή κοσμολογία» ως πίστη ότι ο κόσμος ως κτίση είναι ένα «γεγονός» χάρη στη σχέση του με ένα άλλο «γεγονός», τη ζωή του Θεού, ενώ ο άνθρωπος ως ιερέας της δημιουργίας μπορεί να αναφέρει τον κόσμο στον Δημιουργό του για να επιζήσει μόνιμα και σταθερά.

7. Αναφέρεται επίσης στη θεωρία της εξέλιξης του Δαρβίνου ως ένα ράπισμα στη σχολαστική θέση ότι εικόνα του Θεού είναι ο άνθρωπος λόγω της λογικής και της νοημοσύνης του, τη σύγχρονη κβαντική φυσική που ενοποιεί το φύση και το γεγονός, τον χώρο και τον χρόνο, καθώς και στην «ανθρωπική αρχή» που διασυνδέει τον άνθρωπο με το υπόλοιπο σύμπαν ως στοιχεία τα οποία πιέζουν τη σύγχρονη θεολογία να αναθεωρήσει την παραδοσιακή στάση της. Ο Μητροπολίτης Περγάμου τάσσεται της δημιουργικής χρήσης και του διαλόγου της θεολογίας με τις νέες αυτές εξελίξεις της βιολογίας και της φυσικής σε συνδυασμό με τα θετικά στοιχεία της Χριστιανικής παράδοσης.

8. Τέτοια στοιχεία είναι: ο καθγιασμός της ύλης και του χώρου στη λειτουργική εμπειρία, η αναφορά των ευχαριστιακών δώρων στον Δημιουργό πατέρα, ως αναφορά της δημιουργίας στη ζωή του Θεού, προκειμένου αυτή να μεταμορφωθεί, ο ρόλος του ανθρώπου ως εκπροσώπου όλης της δημιουργίας, την ασκητική θεώρηση της δημιουργίας, η εκκοπή του ιδίου θελήματος, η εικόνα του Θεού στον άνθρωπο και στο σώμα και στην ψυχή κ.λπ.

(Αββάς Ισαάκ ο Σύρος: «Καύσις καρδίας υπέρ πάσης της κτίσεως, υπέρ των ανθρώπων και των ορνέων και των ζώων και των δαιμόνων, και υπέρ παντός κτίσματος, και εκ της μνήμης αυτών και της θεωρίας αυτών ρέουσιν οι οφθαλμοί αυτού δάκρυα. Εκ της πολλής καρτερίας σμικρύνεται η καρδιά αυτού και ου δύναται βαστάξει ή άκουσαι ή ιδείν βλάβην τινά ή λύπην μικράν εν τη κτίσει γινομένην. Και δια τούτο και υπέρ των έχθρων της αληθείας και υπέρ των βλαπτόντων αυτόν εν πάση ώρα ευχήν μετά δακρύων προσφέρει, του φυλαχθήναι αυτούς και ιλασθήναι αυτοίς ομοίως και υπέρ της φύσεως των ερπετών εκ της πολλής αυτού ελεημοσύνης της κινουμένης εν τη καρδιά αυτού αμέτρως καθ' ομοιότητα του Θεού»),

9. Όλα αυτά χρειάζεται να αποτελέσουν τη βάση ώστε η λειτουργική εμπειρία να δημιουργήσει ένα ευχαριστιακό, κοινωνικό και ασκητικό ήθος (και όχι σύστημα κανόνων συμπεριφοράς), προκειμένου να βοηθήσει στην αντιμετώπιση του οικολογικού προβλήματος.

10. Πάνω από όλα το ζήτημα είναι η θεολογία να εμπνεύσει έναν πολιτισμό που θα σέβεται με νόημα το φυσικό περιβάλλον. Στις μέρες μας η θεολογία συνεχίζει να υφίσταται ερήμην του πολιτισμού, δεν συζητά με τις επιστήμες και κλείνεται στο αρχείο και στον δικό της κόσμο. Έτσι όμως συνεχίζεται η περιθωριοποίηση και της θεολογίας και της Εκκλησίας και άλλοι παράγοντες εμπνέουν και οδηγούν τον σύγχρονο άνθρωπο, ενώ η επιστήμη, η πολιτική, η φιλοσοφία, η ηθική κ.λπ. εμφανίζονται ανίκανες να διαχειριστούν τις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται από το οικολογικό πρόβλημα.

11. Τέλος, στο Δ' μέρος αυτού του βιβλίου, ο Μητροπολίτης Περγάμου αναπτύσσει τη βιβλική και πατερική θεώρηση του ανθρώπου ως ιερέα της δημιουργίας. Γιατί μονάχα ο άνθρωπος είναι η ελπίδα και η αποκαταδοκία της κτίσης, σύμφωνα με την προς Ρωμαίους επιστολή («Η γαρ αποκαταδοκία της κτίσεως την αποκάλυψιν των υιών του Θεού απεκδέχεται, τη γαρ ματαιότητι η κτίσις υπετάγη, ούχ εκούσα, αλλά δια τον υποτάξαντα, επ' ελπίδι ότι και αυτή η κτίσις ελευθερωθήσεται από της δουλείας της φθοράς εις την ελευθερίαν της δόξης των τέκνων του Θεού. οίδαμεν γαρ ότι πάσα η κτίσις συστενάζει και συνωδίνει άχρι του νυν» Ρωμ. 8,19-22).

12. Η δημιουργία ως προσωπική πράξη του Θεού («Αι χείρες σου εποίησάν με και επλάσαν με», δια του Υιού και του Αγίου Πνεύματος κατά τον Ειρηναίο) ελεύθερα και από αγάπη. Ο Θεός δημιουργεί τον άνθρωπο τελευταίο από τα υπόλοιπα αισθητά και νοερά όντα. Η πλάση όλων των υπολοίπων όντων είναι κατά κάποιο τρόπο η

«ετοιμασία» της δημιουργίας, για να υποδεχθεί τον άνθρωπο ως ολοκλήρωση και ανακεφαλαίωσή της. Μάλιστα, ο κόσμος δωρίζεται στον άνθρωπο, όχι για να τον υπηρετεί απλώς, αλλά και για να τον οδηγήσει ως κλίμακα στον κοινό δημιουργό. Ο κόσμος υπηρετεί τον προσωπικό διάλογο μεταξύ Θεού και ανθρώπου, αλλά και μεταξύ των ανθρώπων. Πρόκειται για μία βαθύτερη κατανόηση και προσέγγιση του φυσικού περιβάλλοντος, για τη βαθιά και οργανική σχέση του ανθρώπου με την κτίση. Άνθρωπος και κόσμος ως έργα του ίδιου δημιουργού συνδέονται στενότερα. Η σχέση αυτή δεν είναι σχέση κυριαρχίας και υποδούλωσης, αλλά συν-κοινωνίας και αλληλομέθεξης, αφού ο ένας εισχωρεί στο βάθος της ζωής του άλλου, φανερώνοντας έτσι την τέλεια αλληλοπεριχώρησή τους. Ο άνθρωπος δίχως τον κόσμο και ο κόσμος δίχως τον άνθρωπο δεν έχουν κανένα λόγο υπάρξεως.

13. Η δε ψυχοσωματική οντότητα του ανθρώπου δεν είναι «τυχαίο ατύχημα», αλλά εντάσσεται ακριβώς στο επίκεντρο του σκοπού ολόκληρης της κτίσης. Εφόσον το ανθρώπινο σώμα προέρχεται από τη σύσταση του αισθητού κόσμου, η κτίση ολόκληρη πορεύεται προς την αιωνιότητα ή προς τον αφανισμό της μέσω του ανθρώπου. Μία τέτοια οργανική συσχέτιση ανθρώπου και κόσμου δεν επιδέχεται καμία δυαρχία και αντίθεση ύλης και πνεύματος, υλικής φύσης και «πνευματικού» ανθρώπου. Τόσο η φύση του κόσμου όσο και η σύσταση του ανθρώπου είναι κτιστή. Μονάχα ο άνθρωπος, όμως, από όλα τα άλλα αισθητά όντα, ως σώμα και ψυχή, μπορεί να κοινωνήσει ελεύθερα ως προσωπική ετερότητα με τη θεία ζωή, ανυψώνοντας και απομακρύνοντας έτσι και το σώμα του και κατ' αναλογία την αισθητή κτίση ολόκληρη από την τρεπτότητα και τη φθορά. Η κτίση εξαρτάται εξ ολοκλήρου από τον άνθρωπο. Με ποιο τρόπο;

14. Η εικόνα του Θεού στον άνθρωπο, η θεμελιώδης αυτή βιβλική θεώρηση, αφορά σε ολόκληρο τον άνθρωπο και ως σώμα και ως ψυχή. Σύμφωνα με την ποιητική και εικονολογική διήγηση της Παλαιάς Διαθήκης, το λογικό, το αυτεξούσιο και το αρχικό αποτελούν τις χαρακτηριστικές εκφράσεις και λειτουργίες της προσωπικής ετερότητας του ανθρώπου, ως μοναδικής, ανόμοιας και ανεπανάληπτης ύπαρξης, δηλωτικές του κατ' εικόνα Θεού στοιχείου της ανθρώπινης ύπαρξης. Ο κτιστός άνθρωπος εικονίζει τον άκτιστο Θεό όχι στα γνωρίσματα της φύσης του, στη βιολογική του υπόσταση, αλλά στο γεγονός ότι υπάρχει ως προσωπική ύπαρξη. Το κατ' εικόνα Θεού στον

άνθρωπο δεν εντοπίζεται στις δυνατότητες της φυσικής ατομικότητας, όπως η νόηση, τα συναισθήματα, η ψυχολογική αυτοσυνειδησία κ.λπ., αλλά στο πρόσωπο που συγκεφαλαιώνει την ανθρώπινη φύση με όλες τις εκδηλώσεις και ενέργειές της. Κάθε ανθρώπινο πρόσωπο εκφράζει συγκεκριμένα την κοινή ανθρώπινη φύση. Το ότι είμαστε πρόσωπα δεν οφείλεται απλώς στη λογική μας φύση, αλλά στον τρόπο της ύπαρξής μας, που είναι η ελευθερία και η ετερότητα, αυτό που η πατερική θεολογία ονομάζει αυτεξούσιον και διαφοροποιεί τον άνθρωπο από την υπόλοιπη δημιουργία. Διά του προσώπου, και όχι απλώς διά της φύσης μας, μπορούμε να σχετιστούμε με τον προσωπικό Θεό. Έτσι, η ζωή του ανθρώπου πραγματώνεται όχι ως ένα απλό βιολογικό γεγονός, αλλά ως ένα δυναμικά ενεργούμενο γεγονός σχέσης και κοινωνίας του ανθρώπου με τους άλλους ανθρώπους και με το φυσικό περιβάλλον του. Ο άνθρωπος δεν εξαντλείται σε ένα τυπικά βιολογικό ον, αλλά εκφράζεται ως δημιουργικό πρόσωπο κατ' εικόνα Θεού, όταν πραγματώνει τη ζωή ως σχέση και αναφορά, ως αγάπη και ως ελευθερία, όταν έχει συλλογική μνήμη και προοπτική, όταν δημιουργεί ιστορία και πολιτισμό, όταν αναδεικνύεται σε ύπαρξη που διαρκώς αναμετράται με την τραγική αίσθηση και εμπειρία του μη όντος. Ο άνθρωπος είναι εκείνο το ον που γνωρίζει ότι πεθαίνει και που διαμορφώνει τη ζωή, την ιστορία και τον πολιτισμό του υπό το κράτος του θανάτου και τη δίψα για την επέκταση της ζωής...

15. Οι τελευταίες σελίδες του βιβλίου αφιερώνονται στην ελευθερία του ανθρώπου. Η ελευθερία είναι για τον Μητροπολίτη Περγάμου το θεμελιώδες συστατικό της ταυτότητάς του ανθρώπου ως μοναδικού και ανεπανάληπτου προσώπου κατ' εικόνα του Θεού. Η ελευθερία αυτή ενεργείται τραγικά: «όλες οι προσπάθειες του ανθρώπου να δημιουργήσει το δικό του κόσμο, είτε στην τέχνη, είτε στην ιστορία, είτε σε όποια άλλη περιοχή του πολιτισμού, τον οδηγούν στην απογοήτευση και το αδιέξοδο». Με αναφορές στον Ντοστογιέφσκυ και στους Δαιμονισμένους (Κυρίλωφ) ο Μητροπολίτης Περγάμου περιγράφει την τραγικότητα της ανθρώπινης ελευθερίας, όταν αυτή τείνει να πραγματωθεί στην πληρότητά της. Η τραγωδία της πτώσης δεν οφείλεται απλώς στην υπέρβαση των ορίων της ανθρώπινης ελευθερίας, ως παράβαση που κατανοείται δικανικά. Κατά τον Μητροπολίτη Περγάμου, ακολουθώντας και εδώ τον άγιο Ειρηναίο, η πτώση σήμανε μια εφαρμογή της απόλυτης ελευθερίας με λανθασμένο τρόπο.

Ο Θεός του έδωσε με το κατ' εικόνα αυτή τη δίψα της απόλυτης ελευθερίας. Και μετά την πτώση, ο άνθρωπος συνεχίζει να την έχει και μπορεί πλέον εν Χριστώ να της δώσει έναν νέο προσανατολισμό. «Αν ο άνθρωπος εγκατέλειπε το δικαίωμα στην απόλυτη ελευθερία, όλη η δημιουργία αυτόματα θα έχανε την ελπίδα της για σωτηρία. Αυτό μας επιτρέπει να πούμε ότι είναι καλύτερα που ο Αδάμ έπεσε διατηρώντας το δικαίωμά του στην απόλυτη ελευθερία, παρά να είχε παραμείνει άπρωτος αρνούμενος αυτό το δικαίωμα, πράγμα που θα τον υποβίβαζε στη θέση του ζώου».

16. Ο Ιωάννης Ζηζιούλας, θέτει το ερώτημα, πώς μπορεί, λοιπόν, ο άνθρωπος μέσα στην ιστορία και μετά το έργο του Χριστού να ελευθερώσει και να οδηγήσει τη δημιουργία μέσω της δικής του ελευθερίας; Εδώ βρίσκει εφαρμογή η ευχαριστιακή θεώρηση για την ιερωσύνη του ανθρώπου. Ο άνθρωπος μπορεί να γίνει το έσχατο σημείο αναφοράς είτε θετικά είτε αρνητικά, μπορεί να κάνει τον κόσμο «δικό του» είτε για να την υποτάξει για ίδιον όφελος είτε για να σχετιστεί μαζί της προσωπικά, να την «εξανθρωπίσει», να την βλέπει ως ολότητα, ως καθολικά αλληλοσυνδεδεμένων όντων και να την αναφέρει ευχαριστιακά στον Θεό. «Η ιερωσύνη του ανθρώπου απαιτεί να μεταχειρίζεται κανείς συνεχώς την κτίση ως κάτι που προορίστηκε από το Θεό, όχι μόνο να επιζήσει, αλλά επίσης να 'ολοκληρωθεί' μέσα από τα χέρια του ανθρώπου».

17. Η Ευχαριστία είναι αυτή που πραγματώνει την ιερατική κλήση του ανθρώπου μέσα από το πρόσωπο και το έργο του Χριστού, του κατεξοχήν Ιερέα της Δημιουργίας. Μέχρι τα έσχατα της Βασιλείας, η ευχαριστιακή πράξη της αναφοράς του κόσμου στον Θεό μέσω της Θείας Ευχαριστίας, η οποία επικεντρώνεται στον θάνατο και στην ανάσταση του Χριστού, είναι η μόνη δυνατότητα του ανθρώπου να προγεύεται το εσχατολογικό αυτό γεγονός και να αντιπαλεύει διαρκώς τη φθορά και τον θάνατο, προσδοκώντας την ανάσταση. Παράλληλα, η ευχαριστιακή χρήση του κόσμου αναδεικνύει και την προσωπική σχέση του ανθρώπου με την κτίση, το ιερατικό και ασκητικό ήθος του ανθρώπου. Μόνον ο άνθρωπος, ως εικόνα του Θεού, αποτελεί το κυρίαρχο και ελεύθερο πρόσωπο της υλικής δημιουργίας. Ως πρόσωπο αλλά και μικρόκοσμος, που συγκεφαλαιώνει στην ύπαρξή του την ολότητα της κτίσης, ο άνθρωπος μπορεί να απελευθερώσει την ύλη από τους περιορισμούς της και από

φορέα θανάτου και φθοράς να την καταστήσει αθάνατη μέσα από τη σχέση και την κοινωνία με τον Θεό. Η «λογοποίηση» και ο «εξανθρωπισμός» της δημιουργίας γεφυρώνουν το χάσμα μεταξύ κόσμου και ανθρώπου, αναδεικνύουν το κάλλος της ύλης, τη μεταβολή της φθιρόμενης ζωής σε αιωνιότητα, δίνουν νόημα και σκοπό στην ιστορική πορεία, φωτίζοντας την αλήθεια του κόσμου από τη μελλοντική κατάληξή του.